

Lidé na internetu: jaké jsou možné zisky a rizika?

David Šmahel, Štěpán Konečný

Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny, Fakulta sociálních studií,

Masarykova universita, Brno
smahel@fss.muni.cz

Internet je v současné době využíván asi polovinou české populace, přičemž nejvyšší penetrace internetu je mezi dospívajícími (88% ve věku 12 - 15 let) a vysokoškolsky vzdělanými (76%), nicméně rozdíly ve využívání tohoto média z hlediska věku, vzdělání i výše příjmu se neustále zmenšují. Internet již dávno není jen pracovním nástrojem, ale je místem, kde lidé hledají a navazují vztahy přátelské i partnerské a také zde často hledají zábavu - ať už diskutují o svých nejrůznějších koníčcích, hrají online hry, stahují novou hudbu atd. Spolu s masovým využitím se internet také stává předmětem výzkumu v sociálních vědách: v psychologii, sociologii, žurnalistice či politologii. Ve výzkumu „psychologie internetu“ či specifík chování lidí na internetu se ukazuje, jak mnoho témat a otázek se při zkoumání lidí prostřednictvím tohoto média otevírá. Vždyť téměř každé lidské konání má na internetu svůj obraz, který je nějakým způsobem proměněný, a možných témat výzkumu je tak více než dost. Výzkum psychologických fenoménů vznikajících ve virtuálním světě je v podstatě stále na svém počátku a je zde mnoho prostoru pro tvůrčí myšlenky a vznikající teorie. V příspěvku je nabídnut základní přehled o směrech výzkumu chování a komunikace lidí na internetu a ukázány některé výsledky z dosavadních empirických studií realizovaných v ČR. Předkládaná témata jsou: virtuální komunikace, online vztahy, sexualita na internetu, virtuální identity, online hry, internetové poradenství a problematika závislosti na internetu. U jednotlivých témat budou ve světle dosavadních výzkumů diskutovány možné zisky a rizika, které internet v příslušném kontextu pro člověka představuje.

Currently, the Internet is used by about half of the population of the Czech Republic, whereas the highest Internet penetration has been found among adolescents (88% of those aged between 12 and 15 years) and university graduates (76%). Nevertheless, the differences in using this medium, from the point of view of age, education or income, are decreasing. The Internet is no longer considered as a working tool only, since it is a place where people search for and enter into friendships and even partnerships. Furthermore, they often search for entertainment, discussing various hobbies, playing online games, downloading new music, etc. Alongside its mass use, the Internet is also becoming a research subject in social sciences, such as psychology, sociology, media studies, or political science. In course of carrying out research into the "psychology of the Internet" or particularities of human behaviour on the Internet, it has been found out how many questions and issues are opening up when examining people through this medium. After all, almost each human activity has its image on the Internet, which has been modified in a certain way, therefore providing plenty of possible research topics. In essence, the research into psychological phenomena originating in the virtual world is still at the beginning, leaving a lot of space for creative ideas and developing theories. In my paper, I intend to offer a basic outline of research directions covering

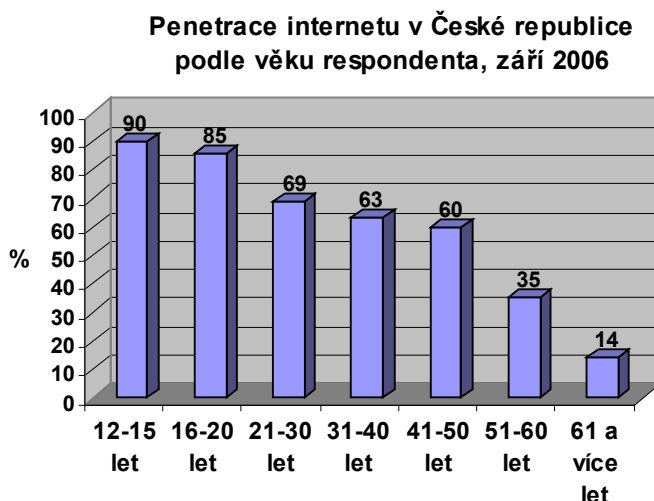
human behaviour and communication on the Internet, also presenting some results from existing empirical studies carried out in the Czech Republic. Among the presented topics, there are virtual communication, online relationships, sexuality on the Internet, virtual identities, online games, Internet counselling, or Internet addiction issues. In the light of the existing surveys, the discussions concerning the above mentioned topics will include possible benefits and risks the Internet represents for humans in the corresponding context.

Úvod

Cílem našeho příspěvku je poukázat na potřebu zkoumání psychologický aspektů používání internetu, a to nejen možných zisků a z nich plynoucích motivací, ale také rizik, kterým jsou uživatelé internetu vystaveni. Se stále narůstajícími možnostmi připojení se zvyšuje také čas strávený na internetu. Na základě výzkumu ze září 2006 používá internet 54% české populace, z toho 58% mužů a 49% žen (zdroj: Světový projekt o internetu, 2006, viz dále). Pro střední generaci internet znamená především zdroj informací, pro adolescenty je však mnohem více: je to místo, kde mohou najít přátele, partnera, experimentovat se svou identitou (Šmahel, 2005; Šmahel, D. & Konečný, Š., 2006). Adolescenti mohou také získat tolik v tomto věku potřebné uznání a ocenění od svého okolí. Intenzita využívání internetu se v některých případech zvyšuje přímo úměrně nenaplněním některých potřeb v reálném životě. V takovém případě může virtuální svět poskytnout útočiště, které dokáže ve velké míře saturovat tyto potřeby.

Následující graf č. 1 ukazuje penetraci internetu v České republice podle věku a pohlaví, přičemž vidíme, jak hluboce je internet z hlediska věku stratifikovaný (zdroj: Světový projekt o internetu: Česká republika, 2006).

Graf. č. 1

Graf č. 1 i následující empirické údaje v tomto článku (pokud neodkazujeme jinak) jsou založeny na datech ze „Světového projektu o internetu: Česká republika“, v rámci jehož proběhly kvantitativní výzkumy v září 2005 (1832 respondentů) a září 2006 (1706 respondentů). Vzorky výzkumů byly reprezentativní vzhledem k populaci ČR, sběr dat provedla agentura STEM. Výzkum World Internet Project (<http://www.worldinternetproject.net/>) je organizován v USA na „USC Annenberg School Center for the Digital Future“, projektu se účastní již 23 zemí z celého světa. V České republice je projekt financován z grantu MŠMT „Světový projekt o internetu – Česká republika“ (1P05ME751), projekt je realizován na Fakultě sociálních studií Masarykovy university v Brně¹.

Předkládaná stať si však nečiní nárok být výzkumnou studií, jedná se spíše o text shrnující výsledky jiných výzkumů, s možností nahlédnutí do různých témat psychologie internetu, či psychologie lidí na internetu. Empirické výsledky pak používáme v omezené míře pouze pro jakýsi náhled čtenáře do problematiky, pro možnost dalšího uvažování nad příslušným tématem. Cílem článku je provést čtenářem některými tématy psychologie a internetu a případně ho přivést k přemýšlení o problému a výzkumu v této oblasti. Každé z prezentovaných témat je zároveň celou oblastí zájmu online psychologů, nečiníme si tudíž nárok na úplnost tohoto přehledu.

Virtuální komunikace

Virtuální komunikaci nelze zkoumat bez přihlídnutí ke specifickým prostředí, ve kterém se odehrává. Nejčastěji rozlišujeme komunikaci na „jednoduchou“ (mezi dvěma lidmi) a vícečetnou. Komunikace mezi dvěma lidmi se vyznačuje větší „intimitou“, jeden druhého si obvykle pro konverzaci vybírá z nějakého důvodu, naproti tomu „multiplicitní“ (vícečetná) komunikace je častěji nezávazná, bez přesně ohraničeného tématu.

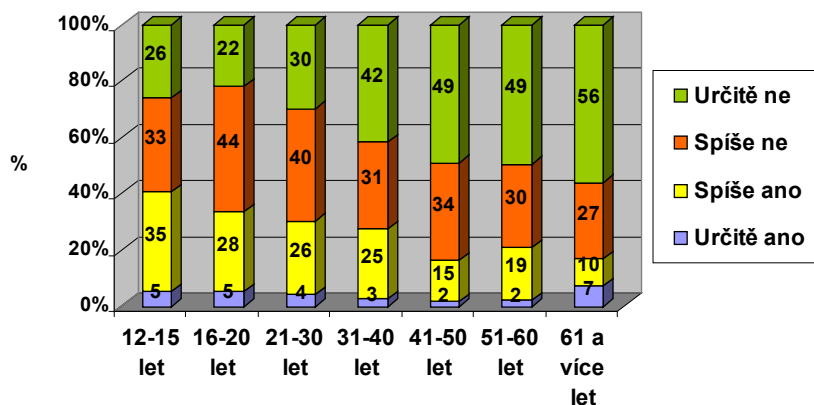
V komunikaci prostřednictvím internetu bývá jako nejčastější výhoda uváděna okamžitá dostupnost komunikace, čas na rozmyšlení si odpovědi, větší otevřenost (Šmahel, 2003). Internet je také vhodným místem pro lidi, kteří by se v běžném životě styděli navázat s někým kontakt. Z grafu č. 2 je patrné, že zejména mladším uživatelům internetu se snadněji vyjadřují jejich emoce, což může být spojeno s první návštěvou internetu a pocitem náhlé svobody a absence odpovědnosti (Šmahel, 2006). S přibývajícím věkem ztrácí tato „výhoda internetu“ (která se může stát také nevýhodou) svou důležitost, avšak ani ve vyšším věku úplně nevymizí.

---

¹ Podrobnější informace o výsledcích projektu najde potenciální zájemce o téma na serveru ISDN: <http://www.isdn.cz/archiv.php?tid=44>

Graf č.2

**„Na internetu se mi lépe vyjadřují mé emoce“
podle věku**

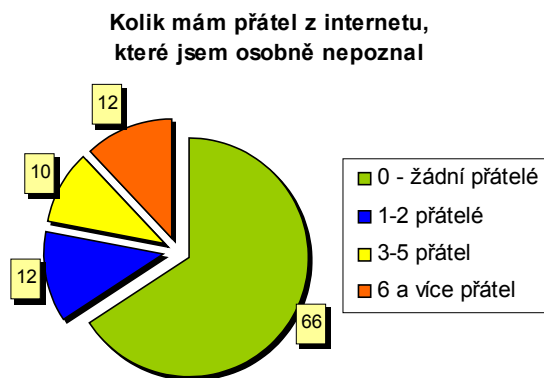

Uživatelům chybí neverbální komunikace, a to zejména jako vodítko pro interpretaci přesného významu, což často vede k nedorozuměním. To dává široký prostor pro vznik projekcí (Šmahel, 2001). Díky omezením média nám chybí komplexní obraz toho druhého, což umožňuje promítnout do něj takové vlastnosti, které bychom chtěli, aby je ten druhý měl. Kladné vlastnosti jsou zesíleny, negativní potlačeny nebo zmírněny. Setkání v realitě tak může někdy způsobit silné rozčarování.

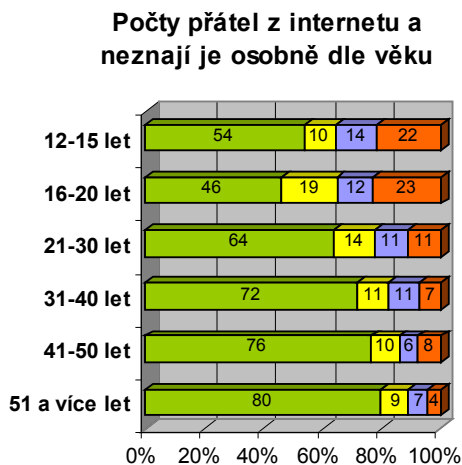
Online vztahy

Přátelství a také láska vznikající ve virtuálním prostředí jsou nové fenomény, kterým se psychologové věnují. V grafu č. 3 vidíme, že v součtu asi třetina českých uživatelů internetu uvedlo, že má virtuální přátele, které osobně v realitě nepoznali. Asi 12% uživatelů internetu uvedlo, že má 6 a více „virtuálních přátel“. Z hlediska navazování virtuálních přátelství opět existují výrazné rozdíly podle věku – viz graf č. 4. Přes polovinu dospívajících používajících internet (54%) ve věku 16 – 20 let uvádí, že mají virtuální přátele, které nepoznali v realitě. S věkem pak podíly lidí s „virtuálními přáteli“ klesají. Otázkou je, jak budou tyto trendy vypadat do budoucna.

Graf č. 3

Graf č. 4

Pro internet typické velké množství vztahů v sobě zahrnuje snadnost v hledání a navazování kontaktů či udržování vztahů stávajících, nicméně vede zejména k utváření vztahů nových (Šmahel, D. & Konečný, Š., 2006). Tato snadnost je důležitým atributem pro „sociálně handicapované“; lidem, kteří v běžném životě jen obtížně překonávají ostych, se zde snadněji navazuje přátelství či známost. Nezávislost na lokalitě umožňuje udržení kontaktu s rodinou či přáteli. Kolektiv autorů (Subrahmanyam et al., 2001) však poukázal i na možnost snížení četnosti sociálních kontaktů s okolím. Jedním z důvodů může být úbytek volného času, který by adolescenti jinak věnovali svým sociálním aktivitám. Druhým důvodem by mohlo být nahrazení současných nevyhovujících reálných vztahů virtuálními.

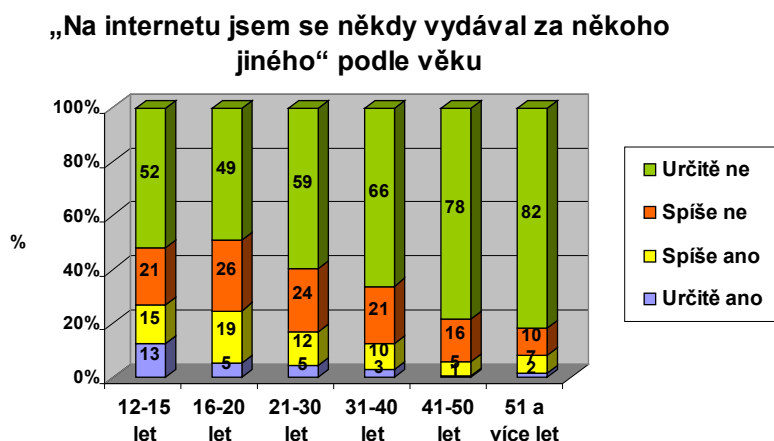
Ke sporným bodům patří kvalita virtuálních vztahů. Ve výzkumu HomeNet (Kraut et al., 1998) došli autoři ke zjištění, že on-line vztahy jsou ve srovnání se vztahy z reálného života typicky slabší. Ty bývají samotnými uživateli popisovány jako kratší a více povrchní, s tím je pak spojeno snadné ukončení takového vztahu. Pro vytváření vztahů zde významnou roli hraje nedokonalá znalost o tom druhém, což dává prostor ke vzniku projekcí. Jako významné riziko pro děti se jeví seznamování se s lidmi, o nichž nic neví.

Zajímavým fenoménem je také příliš rychlé sebeodhalení, ke kterému někdy ve virtuálním prostředí dochází. Pod rouškou anonymity může být člověk ochoten sdělit druhému takové informace o sobě, o kterých by v běžném životě přinejmenším váhal se zveřejněním. Na druhé straně, informace v běžném životě běžně komunikované (např. jméno, adresa apod.) se na internetu stávají utajenou skutečností.

Virtuální identita

V kontextu výzkumů virtuální identity a vývoje identity v různých virtuálních prostředích se často mluví o možnosti bezpečného experimentování s identitou, kterou internet přináší (Šmahel, 2005). Podstatou této úvahy je to, že člověk má možnost na internetu předstírat např. že je starší, může změnit své pohlaví atp. Například Wallace (1999) popisuje tzv. cyklus „MAMA“ (Moratorium-Achievement-Moratorium-Achievement), kdy dospělý se ze stavu dosažené identity (achievement) vrací ve virtuálním prostředí zpět do moratoria, kde některé aspekty své identity reviduje. Média pak někdy představují internet jako prostředí, kde se především lže, většina lidí se vydává za někoho jiného a není tudíž radno virtuálně a především anonymně komunikujícím důvěřovat. Empirické výzkumy zabývající se experimentováním s identitou na internetu však ukazují poněkud jiný obraz, než který je prezentovaný v médiích (Gross, 2004; Šmahel, 2005).

Graf č. 5

Graf č. 5 ukazuje (zdroj World Internet Project, 2005), nakolik se přiznali k předstírání na internetu jeho čeští uživatelé, přičemž otázka byla dosti „silná“, ptala se, zda se člověk „někdy“ vydával za někoho jiného, což mohla být často i ojedinělá událost. K předstírání někoho jiného se přiznalo nejvíce dospívajících ve věku 12 až 15 let, souhlasilo v součtu 28% z nich, u adolescentů ve věku 16 – 20 let souhlasilo 24%. Pak již jdou součty souhlasících poměrně strmě dolů, u 31 až 40 letých souhlasilo 13%, od 41 let již v součtu méně než 10% uživatelů internetu. Také z tohoto výsledku vidíme, že kompletní předstírání jiné identity, jak je často „experimentování s identitou“ pojímáno, je spíše ojedinělým jevem. Jen někteří lidé na internetu vůbec kdy cizí identitu předstírali a dlouhodobé předstírání „nevlastní“ identity je prakticky ojedinělou zkušeností, která je popisována jako obtížná a dlouhodobě neudržitelná.

Experimentování s identitou má tak spíše formu takovou, že člověk vystupuje ve velké většině případů i v anonymním prostředí „sám za sebe“, nicméně pouze některé aspekty své identity zkruskuje, či upravuje dle své aktuální potřeby, více či méně vědomé. Mnoho především dospívajících se tak například činí staršími, aby „zapadli“ do příslušné komunity, lidé udávají zkruslené informace o svém vzdělání, povolání apod. Patrně častým jevem je na internetu idealizovaná sebe prezentace, kdy člověk ukazuje především své světlé stránky, přičemž skrytí oné

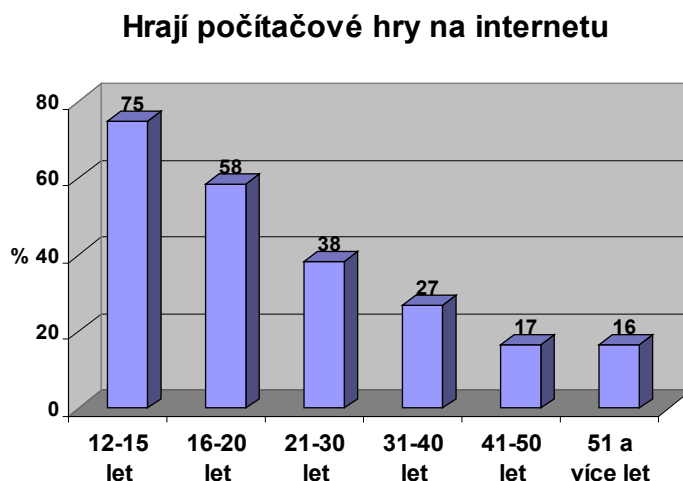
stránky „temné“ je výrazně snadnější než v realitě. Lidé na internetu tak dle svého názoru často vystupují v souladu se svojí reálnou identitou, která je však mírně a nezdědkou neuvědomovaně proměněná vlivy a specifiky prostředí virtuálního. Studium podstaty a většího přiblížení těchto proměn je stále úkolem pro další výzkum.

Rizikem proměn virtuální identity je podle některých autorů určitá fragmentace, ke které na internetu dochází (Reid, 1998). Tato fragmentace brání podle autorky rozvinutí úplné, flexibilní osobnosti. Virtuální vztahy a komunikace totiž na rozdíl od reálného světa postrádají kontinuitu, trvanlivost, z virtuálního vztahu je až příliš snadné odejít, když se člověku cokoliv znelíbí. Zatímco v reálném světě bychom ve vztahu setrvali, na internetu je častější strategií ukončení vztahu, neboť lidí je na internetu nepřehledné množství a je možné je nalézt prakticky „jedním klikem“. Hlavní strategií překonání problému se tak pro některé stává útek, což brání rozvinutí flexibilní osobnosti (Reid, 1998). Je třeba však dodat, že empirické ověření těchto hypotéz jsme zatím neměli možnost shlédnout.

Online hry

Celkem 36% uživatelů internetu hraje počítačové hry na internetu, 43% muži, 29% ženy (zdroj: World Internet Project, 2005). V grafu č. 6 pak vidíme rozdělení hráčů počítačových online her podle věku, opět pouze pro uživatele internetu. Nepřekvapí strmý pokles hraní online her s vyšším věkem, přesto však i poměrně vysoké podíly dospělých hry na internetu hrají: 16-17% uživatelů internetu nad 41 let hraje online hry!

Graf č. 6

Pro adolescenty pak tvoří svět zábavy čím dál více podstatnou součást jejich života. Z grafu č. 6 je patrné, že velká většina adolescentů hraje počítačové hry prostřednictvím internetu, kde dochází ke vzniku tzv. „hráčských komunit“. Ty se mohou stát podstatným zdrojem společenského uznání, zdrojem self-efficacy.

Herní svět simulující do určité míry životní prostředí nabývá ve své realističnosti úměrně počtu zúčastněných hráčů. Díky tomu se v současné době nejvíce rozvíjejí hry typu MMORPG (massive multiplayer on-line role-playing games), ve kterých spolu hráči interagují. Hráč se učí cizímu jazyku hrou, může zlepšovat své kognitivní schopnosti, hra však pro něj také může znamenat útek od problému. Nebezpečí úplné závislosti či absolutní upřednostnění hry před reálným sociálním kontaktem je spíše výjimkou, dá se však v budoucnosti očekávat zvýšený výskyt tohoto fenoménu. Podle některých výzkumů jsou závislí na hraní her přes internet častěji muži s nižším sebehodnocením a nízkou spokojeností v každodenním životě (Chih-Hung Ko et al, 2005).

Závislost na internetu

Závislost na internetu může mít mnoho podob. Jedním z možných, nicméně nepříliš spolehlivých kritérií pro posuzování závislosti, je doba strávená na internetu. Rozpětí uváděné různými výzkumy je velmi široké, a to až 5-25 hodin týdně. Chih-Hung Ko et al (2005) ve svém výzkumu uvádí, že závislí na internetu jsou online 8,1h týdně, z toho tvoří jen 4,2h volnočasové aktivity, 65% závislých studentů se snaží omezit užívání Internetu: 53% úspěšně, 47% méně úspěšně či vůbec. U většiny závislých jedinců existovaly již dříve určité psychologické problémy, které se pod vlivem internetové závislosti začaly projevovat, nebo prohloubily.

Jako varovné signály mohou sloužit např. ztráta kontroly nad časem stráveným online, zanedbávání face-to-face vztahů, zanedbávání studijních povinností, zdravotní problémy spojené s nadměrným užíváním PC. Griffiths (1998) vymezil několik symptomů, které slouží k identifikaci závislosti. Jsou to následující: změny nálady, zvyšování tolerance (tj. potřeba hrát víc a víc), abstinenci příznaky po přerušení činnosti, konflikt mezi naší závislostí a okolním světem.

U některých uživatelů můžeme pozorovat závislost na komunikaci, hrách, vztazích, cybersexu, pornografii, nakupování, stahování dat. U závislosti na komunikaci uživatel pociťuje nutkání být neustále on-line prostřednictvím komunikačního programu (icq, chat aj.), aktivně se účastní komunikace či jen sleduje co se v komunitě děje. U pornografie hraje velkou roli snadná dostupnost a nulová kontrola obsahu, totéž platí také pro stahování dat (počítačové pirátství). Téma závislosti na internetu, či jeho aplikacích a počítačových hrách je již dnes obrovským tématem, které bude patrně ještě do budoucna nabývat na významu. Výzkum v této oblasti je velmi potřebný, v České republice existují zatím spíše výzkumy na toto téma v rámci diplomových prací (Viduna, 2006; Ledabyl, 2007).

Sexualita na internetu

Cooper [1999] zdůrazňuje tři primární faktory, jež usnadňují online sexualitu. Prvním faktorem je snadná přístupnost k milionům stránek se sexuálním obsahem a nepřeborné množství chatových místností se sexuální tematikou v kteroukoliv denní či noční dobu. Druhým faktorem je finanční dostupnost – náklady jsou velmi nízké, obvykle obsahují pouze poplatky za připojení k internetu. Posledním faktorem je anonymita. Možnost povídat si s lidmi o sexuálních tématech či sledovat webové stránky se sexuální tematikou z bezpečí domova bez rizika odhalení je velkým lákadlem. Pro adolescenty to může představovat bezpečné testování a objevování sexuality, pro odloučený pár (např. v zahraničí) zase jistou alternativu udržení intimního kontaktu s tím druhým. Spornou výhodou je „sex bez nevěry“ - je otázkou, zda-li i partner přijme tuto formu „zábavy“ jako neškodnou. Cybersex jako převládající forma sexuality v běžném životě či jeho nadužívání (až závislost) mohou znamenat jistou hrozbu pro sociálně méně aktivní jedince. Díky saturaci svých sexuálních potřeb již nemusejí mít potřebu vyvíjet aktivitu pro hledání sexuálního partnera v reálném životě. V krátkodobém horizontu se toto může jevit jako bezpředmětné, nicméně se domníváme, že po delším čase může tato neaktivita znesnadnit hledání partnera pro nejen-sexuální vztah.

Spornou otázkou je snadná přístupnost do oblastí internetu se sexuální tematikou, např. pro děti a mladší dospívající. V současné době neexistuje dostatečně efektivní ochrana dětí před přístupem k sexuálním materiálům. Používané programy tyto přístupy blokující sice existují, nejsou však příliš rozšířené a jejich samotná efektivita není zdaleka dokonalá. Také toto téma je v rámci ČR spíše v počátcích, první „vlastovkou“ je monografie Divínové s názvem „Cybersex: forma internetové komunikace“ (Divínová, 2005).

Závěr

V této stati jsme představili některé směry výzkumu v oblasti, kterou nazýváme „psychologií internetu“, či psychologií zabývající se lidmi na internetu a proměnami jejich chování v tomto virtuálním světě. Pokusili jsme se čtenářům ukázat některé zisky a rizika, se kterými se můžeme na internetu setkat. Výběr témat i jejich popis byl samozřejmě velmi omezený a ani zdaleka ne úplný. Na každé z prezentovaných témat bylo již napsáno mnoho vědeckých statí a někdy i knih. Prezentovali jsme tak spíše jakési „okénko“ do těchto témat, cílem bylo především čtenáře zaujmout, dovést k zamyšlení a v nejlepším případě také k úvahám o budoucím výzkumu.

Dalšími z témat, která jsou v centru současné pozornosti, jsou například: virtuální skupiny a komunity, online poradenství a terapie, psychologie marketingu na internetu, gender a jeho proměny, virtuální realita (obleky, rukavice se senzory atp.) a její konsekvence, přenos online videa, či metodologie a problematika virtuálních výzkumů. Druhou cestou, či pohledem, je zkoumání internetu skrze jeho jednotlivá prostředí, což mohou být například: online seznamky, hry, chaty (místnosti určené k synchronní komunikaci), diskusní fóra, blogy (deníky na internetu), či různorodé web stránky a prostředky pro komunikaci (e-mail, ICQ, Skype a jiné.). Ve všech těchto prostředích se vytváří různorodé komunity, či skupiny lidí, které komunikují ohledně takové širší témat, jakou si jen umíme představit. Můžeme se dohadovat, že prakticky každá lidská činnost má

na internetu jakýsi svůj „obraz“, například v podobě diskusní skupiny nebo web stránky. Stejně tak mají svůj obraz reálné temperamenty a charakterů lidí, kteří ve virtuálním světě „pobývají“ a komunikují. Tyto virtuální obrazy vlastností a charakterů lidí velmi často nejsou totožné se svojí reálnou podobou, přičemž bychom si troufli říci, že jejich virtuální podoby mohou někdy vypovídat o lidské podstatě více, než jejich podoby reálné, které jsou často více zatíženy „rolemi“ a „maskami“, které pod tlakem společnosti nosíme. Zkoumání těchto proměn se tak stává velkou výzvou, která může mít zpětně svoje nečekané dopady i v tradičním pojetí psychologických teorií. Necht' také čtenář tohoto textu přijme náš apel, kterým ho vyzýváme k dalšímu bádání, či alespoň uvažování nad tímto tématem.

Literatura:

Cooper, Alvin; Coralie R. Scherer; Sylvain C. Boeis; Barry L. Gordon. (1999). Sexuality on the Internet: From sexual exploration to pathological expression. *Professional Psychology: Research and Practice*, 30, 2: 154-164.

Divínová, R. (2005). *Cybersex: forma internetové komunikace*. Praha : Triton, Psychoterapeutická setkávání.

Chih-Hung Ko et al. (2005). Gender Differences and Related Factors Affecting Online Gaming Addiction Among Taiwanese Adolescents. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, V.193, 4.

Griffiths, M. (1998). Internet Addiction: Does It Really Exist? In Gackenbach, J. (Ed.), *Psychology and the Internet, intrapersonal, interpersonal, and transpersonal implications*. San Diego: Academic Press. ISBN: 0-12-271950-6.

Gross, E. F. (2004). Adolescent Internet use: What we expect, what teens report. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 24, 633-649.

Kraut R., V. Lundmark, M. Patterson, S. Kiesler, T. Mukhopadhyay, W. Scherlis. (1998). Internet Paradox. A Social Technology That Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being? *American Psychologist* 53: (9), s.1017–1031.

Ledabyl, O. (2007). *Identita a závislost na online hrách*. Brno: FSS MU. Diplomová práce.

Reid, E. (1998). The Self and the Internet: Variations on the Illusion of One Self. In Gackenbach, J. (Ed.). *Psychology and the Internet, intrapersonal, interpersonal, and transpersonal implications*. San Diego: Academic Press.

Subrahmanyam, K.; Greenfield, P.; Kraut, R.; Gross, E. (2001). *The impact of computer use on children's and adolescents' development*. Los Angeles: University of California. [Staženo leden, 2002, z: ScienceDirect].

Šmahel, D. (2001) Specifika elektronické komunikace. *Československá psychologie*, 2001, s. 252-257.

Šmahel, D. (2002b). *Dospívající v prostředí internetu - identita, vztahy a komunikace*. Diplomová práce. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy university.

Šmahel, D. (2003). Komunikace adolescentů v prostředí internetu. *Československá psychologie*, 2003, s. 144-156.

Šmahel, D. (2005) Vztahy adolescentů ve virtuálním prostředí v kontextu teorie statusů identity dle Marcii. In Macek, P.; Dalajka, J. (eds.). *Vývoj utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech*. Brno : FSS MU, s. 306-318.

Šmahel, D. (2006). Czech Internet report: The rise of the Internet generation? In Polcak, R.; Skop, M.; Šmahel, D. (Eds.). *Cyberspace 2005*. Brno: Masaryk University. p. 261-268. Dostupné též na <<http://www.terapie.cz/materials/wip-smahel-new-generation2006.pdf>

Šmahel, D.; Konečný, Š. (2006). Vztahy na internetu: fantazie a zklamání. In Macek, P.; Lacinová, L. (eds.). *Vztahy v dospívání*. Brno : Nakladatelství Barrister & Principal, 2006, s. 161-174.

Viduna, I. (2006). *Závislost na internetu*. FSS: MU. Bakalářská práce.

Wallace, P. (1999). *The psychology of the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.